

Rob van der Veer

Hoe ik in het Afrikaans en zelfs in Zuid-Afrika terechtkwam en dankzij wie

Rob van der Veer werd opgeleid aan het Instituut voor Vertaalkunde in Amsterdam en is literair vertaler. Aanvankelijk vertaalde hij uit het Engels (Philip Roth, John Banville, Damon Galgut, Nicole Krauss), maar sinds 2012 vertaalt hij ook uit het Afrikaans (Karel Schoeman, Elsa Joubert). Als de gelegenheid zich aandient of de omstandigheden het vereisen, vertaalt hij romans met een co-vertaler. Sinds 2007 geeft hij les aan de VertalersVakschool in Amsterdam. Ook geeft hij geregeld workshops vertalen Afrikaans-Nederlands, soms in aanwezigheid van een Afrikaanse schrijver (Zandra Bezuidenhout, Rudie van Rensburg). Sinds 2010 bespreekt hij een à twee keer per jaar een Afrikaanse roman voor de leeskring van het Zuid-Afrikahuis in Amsterdam. Soms leidt zo'n bespreking tot een vertaalopdracht – Kroniek van Perdepoort van Anna M. Louw (zijn vertaaldebuut uit het Afrikaans), Abjater wat so lag van Wilma Stockenström. Zie ook robvanderveer.nl

Hoe ik in het Afrikaans en zelfs in Zuid-Afrika terecht kwam en dankzij wie

A Fork in the Road van André Brink

Op dinsdag 8 juli 2008 kwam er een mailtje bij me binnen dat een eind maakte aan een tamelijk slepende kwestie. Een redacteur van Meulenhoff liet weten dat de opdracht van het vertalen van André Brinks 'n *Vurk in die pad* / *A Fork in the Road* me alsnog werd gegund. Een week of wat daarvoor had ik eigenlijk al geconcludeerd dat Brinks autobiografie naar anderen zou gaan. De man die destijds directeur bij Meulenhoff was en die later Lucinda Riley in Nederland zou introduceren wilde dat ik 200.000 woorden zou vertalen binnen vier maanden, en als dat niet lukte, moest ik maar een blik co-vertalers opentrekken. Hij was doof voor mijn bezwaren en wensen. Dat ik in de voorgaande 25 jaar in alle rust Brinks boeken had vertaald, was geen argument en aan mijn opmerking dat Brinks boeken altijd werden besproken nadat de vertaling was verschenen had hij ook geen boodschap.

Ik had me al bij het onvermijdelijke neergelegd, toen ik in een prospectus van Meulenhoff iets zag staan waarvan ik pissig werd omdat het benadrukte dat vertalers voor deze directeur een soort wegwerpartikel waren. Er werd een herdruk aangekondigd van een door mij vertaald boek dat volgens een recensent 'fraai verteld en puntgaaf vertaald' was. In de aanbiedingstekst stond alleen maar 'fraai verteld'. En dat was reden genoeg voor me om een mailtje naar het vertalersplatform van de VVL te sturen en het een en ander uit de doeken te doen. Daarna vormden een paar goed gekozen woorden van Martin de Haan voldoende inspiratie voor Gerda Baardman om een actie op touw te zetten. Bijna honderd vertalers gaven te kennen dat ze het onjuist vonden dat de uitgever omwille van discutabele haast voorbijging aan mijn meer dan vijftwintig jaar durende bemoeienis met het werk van André Brink, en verklaarden zich impliciet bereid het boek te weigeren mocht het hun ter vertaling worden aangeboden. Als ik nu de lijst van namen doorlees, is dat nog steeds een hartverwarmende ervaring – zoveel mensen die zich voor me hebben ingespannen. Ik ben inmiddels klaar met mijn vertaling en wil graag iets over mijn werkzaamheden vertellen.

André Brink is een Zuid-Afrikaanse schrijver die in de jaren zeventig internationale roem verwierf met een aantal sterk politiek getinte romans waarin hij openlijk partij koos tegen het apartheidsbestel. Aanvankelijk schreef hij alleen in het Zuid-Afrikaans, maar nadat een van zijn boeken door de censuur was verboden besloot hij ook in het Engels te gaan schrijven, zodat zijn stem in elk geval in het buitenland kon worden gehoord.

De Engelse versie van zijn werk is een combinatie van vertaling, parafrase en afwijkende beschrijving. Doorgaans wordt de lijn van het verhaal strak vastgehouden, maar toon en register kunnen variëren. In principe schrijft Brink zijn romans als volgt: na het proces van broeden en plannen begint hij in het Zuid-Afrikaans en

wanneer het verhaal stukt, vertaalt hij het geschrevene in het Engels. Al vertalend komt hij tot nieuwe inzichten en ideeën, waarmee hij vervolgens verder gaat in de Zuid-Afrikaanse tekst. Soms gebeurt dat ook andersom.

Toen ik in het begin van de jaren tachtig voor het eerst werk van hem vertaalde kreeg ik van de uitgever te horen dat Brink wilde dat zijn werk in Europa uit het Engels werd vertaald, zodat er ‘overzee’ een gelijkkluidende versie ontstond. Ik heb me daar uiteraard aan gehouden, maar vroeg altijd wel om de Zuid-Afrikaanse versie, al was het alleen maar om die te kunnen raadplegen wanneer de Engelse tekst me begripsproblemen opleverde. Gaandeweg constateerde ik dat zijn Zuid-Afrikaans soepeler en lossier is dan zijn Engels, waardoor bepaalde woorden en wendingen wat natuurlijker op de lezer overkomen. Omdat het Zuid-Afrikaans en het Nederlands zo dicht bij elkaar liggen, zou het dus een gemiste kans zijn indien ik de Zuid-Afrikaanse tekst niet wat diepgaander voor de vertaling zou benutten, met name wat betreft kleur en klank van de tekst. Mijn voorgangers, J. Wilten en David van het Reve, bleken zich op hetzelfde standpunt te hebben gesteld.

Het heen en weer gaan tussen de Engelse en de Zuid-Afrikaanse tekst is redelijk vermoeiend en het maken van keuzes vergt op een of andere manier meer energie dan wanneer ik vanuit één taal werk. Met twee teksten voor mijn neus kijken mijn ogen soms aan het eind van de dag elk een eigen kant op. Wel is het vertaalproces spannender dan in andere gevallen, omdat ik voortdurend en op leerzame wijze word geconfronteerd met de structurele verschillen tussen het Engels en het Zuid-Afrikaans. Een van de redenen waarom ik het werk van Brink niet kwijt wilde raken is de uitwerking ervan op mijn andere vertalingen. Ik vind dat je aan een vertaling niet mag kunnen aflezen wat de brontaal is geweest en dat er dus in mijn Nederlands, zowel wat betreft de woorden als de zinsconstructies, niets mag doorschemeren van het Engels, waaruit ik doorgaans werk. Bij het vertalen van Brink werd ik geconfronteerd met twee talen en moest ik voortdurend constateren dat Zuid-Afrikaanse (en, gezien de verwantschap, ook Nederlandse) zinnen wezenlijk anders van opbouw zijn dan Engelse. Als ik bijvoorbeeld ‘P.W. Botha, whose apoplectic rages and intransigence had brought the country to the edge of the precipice’ vergelijk met ‘P.W. Botha, wat met sy apoplektiese uitbarstings en verstoktheid die land tot op die rand van die afgrond gebring het’, dan ben ik eerder geneigd me naar de Afrikaanse zinsopbouw te richten dan naar de Engelse. Hetzelfde geldt in het geval van ‘events that cast new – and often deeply unsettling – light on “the South African situation”’ en ‘geleenthede waar daar nuwe – en dikwels ontstemmende – lig op “die Suid-Afrikaanse situasie” gewerp is’. Ik vind dat het volgen van het Zuid-Afrikaans hier een idiomatischer Nederlandse zin oplevert.

Het wisselend werken uit beide versies is een vrijheid die ik me in de loop der tijd heb toegeëigend en die gesanctioneerd wordt door de schrijver zelf. Toch levert die vrijheid weleens gewetensbezwaren op, want af en toe kom je te staan voor een keuze tussen twee verschillende dingen. Tussen ‘... was dit ’n verligting om te sien dat Afrikaans sy plek kon inneem als een van elf amptelike talen’ en ‘it was good to see the language cut down to size as one of eleven official languages’ zit een duidelijk

nuanceverschil. Het een is wat vriendelijker dan het ander. In dergelijke gevallen keek ik naar de toon waarin de gehele alinea was gesteld.

A Fork in the Road en *'n Vurk in die Pad* verschillen weinig in inhoud. De Zuid-Afrikaanse versie is wat uitgebreider omdat ze soms ingaat op gebeurtenissen, zaken of personen die voor niet-Afrikaners zo goed als onbekend zijn. En al volg ik trouw de Engelse versie, toch neem ik weleens iets over uit de Zuid-Afrikaanse. De doorsnee Nederlandse lezer beschikt over iets meer kennis van Zuid-Afrika dan de gemiddelde Duitse of Scandinavische lezer, en ook zijn bepaalde begrippen ons vertrouwd. En wanneer alleen de Zuid-Afrikaanse versie het heeft over uitvoeringen in het Concertgebouw en de eerste krokussen van de lente, wie ben ik dan om de Nederlandse lezer die concerten en lentevreugde te misgunnen.

Ook in *Tweesprong* toont Brink zich een begenadigd, meeslepend verteller, een 'verteller wat sy vertel ken'. Wanneer hij beschrijft hoe hij en zijn vrouw begin jaren zestig tijdens een langdurig verblijf in Parijs uit wandelen gaan op een landerige zondagmiddag, komt er een hele, verloren gegane wereld tot leven, die van de kikkers slikkende en uitbrakende straatartiest, het gedresseerde jongetje met zijn patselige vader, 'het moment waarop alle oude, afgeleefde en scheefgegroeide mensen van de stad uit hun holen leken te kruipen, als hoekige, droevige insecten door het avondlicht aangelokt. Een bijna dubbelgevouwen oude man met een melkemmertje in zijn hand, een schuifelende oude vrouw met verslonsde haren en een kapotte paraplu in de hand, een kreupelaar die als een platgetrapte krekkel voorbijhobbelde'.

Het onderwerp 'apartheid' komt natuurlijk uitgebreid aan de orde, vanaf het eerste, veel beschreven cruciale ogenblik waarop zijn onwillige vader, die rechter is, door de kleine André gedwongen wordt aandacht te besteden aan een door de politie mishandelde zwarte man, tot aan het glorieuze moment waarop alle ingezetenen van Zuid-Afrika gebruik kunnen maken van het recht om hun stem uit te brengen. Soms verbeterd, soms lyrisch, soms ironisch in zijn woede vertelt hij wat het is om op te groeien in een land waar zo'n gruwelijke tweedeling bestaat en hoe hij geleidelijk tot het besef kwam dat deze situatie niet langer mocht voortbestaan. Het is een fascinerende, verhelderende ervaring om te lezen hoe lang het kan duren voordat mensen het zichzelf toestaan niet langer de andere kant op te kijken.

Geholpen door een werkbeurs van het Fonds voor de Letteren had ik me voor *A Fork* verzekerd van de meelediensten van Edith van Dijk. Ze heeft me voor menige blunder behoed, want ze is niet alleen een ervaren vertaler, maar ook veel meer dan ik geneigd om data en feiten na te trekken. Ons enige twistpunt betrof 'die okerbruin mure van Dubrovnik', 'the luminous brown walls of Dubrovnik'. Nee, zei Edith, die tijdens haar omzwervingen ook de stad Dubrovnik had aangedaan, dat klopt niet. Die muren zijn grijs. En hoewel ik me doorgaans keurig hield aan wat Edith voorstelde, besloot ik haar opmerking toch te negeren, terugdenkend aan iets wat me was opgevallen in een eindvertaling van de VertalersVakschool. In dat stuk is sprake van de bestaande toegangspoort tot een universiteit in de Verenigde Staten. Uit deze beschrijving kon de lezer opmaken dat het hier om een diepe poort ging, bijna een lange gang. Raadpleging op internet leverde echter een ander beeld op, dat door sommige studenten in hun vertaling werd verwerkt, zodat de lezer bij hun een

ondiepe toegangspoort voor zich zag. Ik was het niet met die weergave eens. Als een schrijver zich een toegangspoort herinnert als een lange, eindeloze gang, dan is het een lange, eindeloze gang. Het zijn per slot van rekening zijn herinneringen. Vandaar dat de muren van Dubrovnik okerbruin bleven.

Als een boek af is en je houdt het eerste exemplaar in je handen, dan gaat er altijd een sterk gevoel van trots door je heen. In het geval van *Tweesprong* zal daar iets bijkomen, namelijk een emotionerend gevoel van dankbaarheid dat zoveel collega's de moeite hebben genomen om de uitgever ervan te overtuigen dat de vertaling bij niemand anders terecht diende te komen dan bij mij. Achteraf gezien heeft het iets passends dat er een politieke daad voor nodig was om het werk van een politieke schrijver als Brink door zijn vaste vertaler te kunnen laten vertalen. Ik wil op deze plek dan ook nog eens iedereen bedanken voor hun daad van solidariteit: de vertaling van *Tweesprong* is niet het werk geweest van één vertaler, maar van bijna honderd.

Een droomopdracht

In september 2008 zette ik mijn handtekening onder het vertaalcontract voor André Brinks autobiografie, *A Fork in the Road*: naast mijn eigen handtekening stond de schaduwhandtekening van ongeveer honderd andere vertalers, die middels een korte verklaring hadden laten weten dat de vertaling aan mij moest worden gegund en niet aan een ander. Over deze kwestie verscheen in oktober 2009 een artikel op de site van de Boekvertalers. Door het vertalen van *A Fork in the Road* heeft mijn leven een wending gekregen die is uitgemond in een droomopdracht, en daar wil ik graag iets over vertellen.

In 'Violent villages', het eerste hoofdstuk van *A Fork in the Road*, beschrijft Brink het ogenschijnlijk knusse leventje in de blanke dorpen en stadjes van het Zuid-Afrikaanse platteland uit zijn jeugd. Onder al die gemoedelijkheid en gezapigheid gingen meerdere lagen van geweld schuil: geweld tegen andersgekleurden, geweld tegen vrouwen en kinderen. Brink beschrijft het allemaal heel meeslepend, met als gevolg dat ik langzaam werd bekropen door de drang om op onderzoek te gaan en antwoord te vinden op de vraag: Hoe is het mogelijk dat deze situatie is ontstaan en dat ze zo lang heeft standgehouden? Ik kon me niet voorstellen dat de Afrikaners een slechter en perfider volk waren geweest dan andere volkeren. Ik besloot mijn onderzoek uit te voeren door te rade te gaan in de Afrikaanse literatuur en voortaan alleen nog maar Afrikaanse romans of verhalen te lezen.

Om me aan dit rigoureuze besluit te houden hoefde ik niet naar Zuid-Afrika af te reizen; na een korte fietstocht stond ik in de bibliotheek van het Zuid-Afrika huis aan de Keizersgracht en zei tegen mezelf: 'Ik ga al deze boeken lezen.' Dat is me natuurlijk niet gelukt en dat zal me ook nooit lukken: de bibliotheek van het Zuid-Afrika Huis omvat ongeveer alles wat er aan boeken in het Afrikaans is geschreven en uitgegeven. Vele jaren later, tijdens een reünie van de leeskring van het Zuid-Afrika Huis, vertelde de voormalige bibliothecaresse dat er in een bepaald jaar 600

uitleeningen waren gedaan en dat ik er daarvan 300 voor mijn rekening had genomen. Het leek me een overdreven aantal, maar dat ik een grootlener ben geweest, staat wel vast. Ik stortte me op rijp en groen, van zwaar literair tot licht vertier, van speurdersroman tot biografie, en op zekere dag was ik het zat. Ik stond in het linker achterkamertje en dacht: En nu wil ik het boek dat alles in zich verenigt waarnaar ik op zoek ben, het moet over Boeren gaan, het moet een hoog literair niveau hebben en het moet bovendien onderhoudend zijn. En zoals zo vaak wanneer ik in het wilde weg ergens naar op zoek ben, stond ook nu het gezochte vlak voor mijn neus, alleen had ik niet goed gekeken. Ik hield mijn hoofd schuin en zag een boek met de veelbelovende titel *Kroniek van Perdepoort*. Perdepoort zou vast wel een boerderij zijn, leek me, een kroniek beschreef vast een hele ontwikkeling. Ik haalde het wat verfromfaaid ogende boek uit de kast, las op de flap dat het alle mogelijke prijzen had gewonnen en dacht: Hebbes, dat móét een goed boek zijn, en als het géén goed boek is, zegt het iets over wat de Afrikaners in 1975 zelf een goed boek vonden. Thuisgekomen las ik het in één adem uit, veel te snel, alleen maar om te weten 'hoe het afliep'. Maar gezien de structuur die de schrijfster, Anna Louw, voor haar roman had gekozen – het verhaal wordt achterstevoren verteld – 'loopt het niet af', althans, niet op de gangbare manier in romans. Het eindigt eigenlijk heel abrupt. En omdat ik het boek veel te snel had gelezen, snapte ik het niet goed. Ik wist wel dat het een geweldig boek was, maar eerlijk gezegd, ik snapte het verhaal niet.

Inmiddels was ik met enige regelmaat de leeskring van het Zuid-Afrika Huis gaan bijwonen, een open, voor iedereen toegankelijke leesclub waarin acht keer per jaar een roman wordt besproken en waar af en toe een schrijver langskomt. Ik had er al *Tweesprong* besproken, de vertaling van *A Fork in the Road*, en deed nu aan de andere leeskringgangers het voorstel dat ik *Kroniek van Perdepoort* zou bespreken en dat zij het vervolgens aan me zouden uitleggen. Het antwoord was 'Ja-nee' – een typisch Afrikaanse reactie – zo werkt dat niet, jij bespreekt het en jij legt het uit. En dus las ik het nog een keer, dit keer met alle aandacht die het verdiende. En om het maar heel kort te zeggen: *Kroniek van Perdepoort* is een roman die na lezing drie diepe zuchten afdwingt: één van bewondering (wat een knap boek), één van verwondering (hoe bestaat het dat iemand zo'n boek kan schrijven) en één van verbazing (waarom is dit meesterwerk nooit vertaald?). Het is een boek om eindeloos van na te genieten: op elke willekeurige bladzijde staat wel een scène of een zin die bij herlezing opnieuw ontroering of genot opwekt. Het is een rode-oortjes-boek, een boek voor duizend leesclubs, een boek dat je verpakt in goudfolie mee naar het bejaardenhuis neemt.

Het verhaal luidt als volgt: Koos Lotriet vestigt zich met zijn jonge vrouw in een afgelegen vallei en brengt zijn boerderij, Perdepoort, tot grote bloei. Hij krijgt vijf zonen. Na zijn overlijden wordt hij begraven op eigen grond. Jaren later besluiten zijn twee oudste zoons dat de begraafplaats waar hij ligt beter benut kan worden als landbouwgrond en dat hun ouders daarom elders herbegraven moeten worden. *Kroniek van Perdepoort* vertelt over de dag van de rampzalig verlopende herbegraving en de twee dagen die eraan voorafgaan. In dat korte tijdsbestek wordt duidelijk waarom de eens zo trotse familie Lotriet vrijwel alle aanzien heeft verloren.

Nadat ik het boek had behandeld bij de leeskring, ontkwam ik er niet langer aan: dit boek moest vertaald worden, ik moest ermee de boer op. Niet omdat het alle prijzen had gewonnen die er te winnen zijn, niet omdat het zich kon meten met het beste wat er de afgelopen vijftig jaar in het Nederlands was geschreven en niet omdat Anna Louw qua statuur in de Afrikaanse literatuur door weinig andere schrijvers wordt geëvenaard – nee, louter op grond van de springerige humor, de verbluffend uitgewerkte thematiek en de trefzekere manier waarop de personages worden getekend. Wie *Kroniek van Perdepoort* heeft gelezen, vergeet niet snel meer hoe een opgedrongen gehaktbal kan leiden tot een hilarische zelfmoordpoging, hoe ook de laatste zilveren lepel in de wacht wordt gesleept en hoe Rislijntje met haar klare keeltje een aandoenlijk lied zingt bij de begrafenis van haar vader.

Iedereen die weleens heeft geprobeerd als vertaler een boek te slijten bij een uitgever, weet dat je over een lange adem moet beschikken. De drie hierboven genoemde zuchten zijn dan ook gevolgd door meerdere andere zuchten, maar dan van teleurstelling. Uitgevers runnen nu eenmaal een andere toko dan vertalers, maar omdat ik hartstochtelijk in *Perdepoort* geloofde, heb ik volgehouden, en bij de vierde uitgever trof ik gehoor. Het moment waarop ik van uitgeverij Van Oorschoot hoorde dat ik het boek mocht vertalen, kan zich wat geluk betreft meten met het moment waarop ik destijds de lange lijst namen zag staan van vertalers die zich in de kwestie *A Fork in the Road* solidair met me hadden verklaard.

Om uit het Afrikaans te vertalen moet je ‘lig loop en fyn trap’, de valkuilen zijn legio. Om goed beslagen ten ijs te komen ben ik als een waanzinnige verder blijven lezen, heb ik eindeloos veel podcasts van het boekenprogramma van *Radio Sonder Grense* beluisterd om greep te krijgen op het ritme van de taal en de registerduiding van de woorden. Bijkomende voordeel was dat ik op die manier ook kennis maakte met nieuwe, onlangs uitgegeven literatuur. Tijdens de vertaling van *Perdepoort* heb ik voortdurend aantekeningen gemaakt, een heel proces dat is afgerond met een artikel over vertalen uit het Afrikaans dat momenteel ook te lezen is op de site van het *Maandblad Zuid-Afrika*; die site kent trouwens ook een vertaalatelier waarin vertalers verslag doen van hun vertaalervaringen.

En nu is de klus geklaard, het boek ligt eind januari 2014 in de boekhandel. Heb ik antwoord gekregen op mijn vraag? Ja, eigenlijk wel. Een van de eerste Nederlandse lezers zei over *Kroniek van Perdepoort*: ‘Daar staat álles in.’ En een deel van dat alles geeft mij de gezochte verklaring. (Die ik voorlopig voor me houdt, want het is best mogelijk dat ik de plank helemaal heb misgeslagen.) Ben ik intussen opgehouden met Afrikaans te lezen? Nee, ik ben eigenlijk een beetje verslaafd geraakt, iets wat ik ervaar als een verrijking van mijn leven. En ik besef terdege aan wie ik die verrijking heb te danken. Dus nogmaals: iedereen die destijds zijn of haar handtekening heeft gezet – ontzettend bedankt voor het tweede grote cadeau dat jullie actie op mijn weg heeft gebracht.

Bloemfontein

Wat eraan voorafging: Op 19 oktober 2009 verscheen er op de site van Boekvertalers een artikel van me over mijn vertaling van *A Fork in the Road / 'n Vurk in die pad* van André Brink, een opdracht die ik kreeg omdat bijna honderd vertalers zich solidair met me verklaarden nadat Brinks Nederlandse uitgever had laten weten dat iemand die al een kwart eeuw Brink vertaalt geen recht had op diens lijvige biografie tenzij hij bijna 200.000 woorden kon vertalen binnen een tijdbestek van vier maanden. Als ik eraan terugdenk, is het moment waarop me duidelijk werd hoeveel mensen er achter me stonden nog steeds een koude-rillingen-moment. Zo'n moment diende zich een paar jaar later nog een keer aan toen ik een mailtje kreeg van uitgeverij Van Oorschot met de mededeling dat mijn vertaalvoorstel van de klassieke Afrikaanse roman *Kroniek van Perdepoort* van Anna M. Louw in goede aarde was gevallen, een mededeling die nooit zou zijn gedaan zonder de solidariteitsverklaring van vijf jaar eerder. Op 9 januari 2014 verscheen ook daarover een artikel over voor de Boekvertalers-site. En eind vorig jaar kregen de bijna honderd handtekeningen alweer een vervolg. Ik werd namelijk door het Vrystaat Kunstefees uitgenodigd om in Bloemfontein te komen praten over mijn werk als vertaler Afrikaans en in het bijzonder over het vertalen van de grote schrijver Karel Schoeman, onlangs overleden.

Bloemfontein is stad van ruim 250.000 inwoners die midden in Zuid-Afrika ligt. Het is een van de drie officiële hoofdsteden van het land. Het regent er alleen in de herfst en de lente, en dan valt er ook weleens sneeuw ('kapok'). Het was winter in de tijd dat ik er was. Overdag werd het er zo'n twintig graden; de zon scheen voortdurend en 's nachts daalde de temperatuur tot vlak boven het vriespunt. In juli werd er een Kunstefees gehouden, waarvoor gasten uit de hele wereld waren uitgenodigd. Het Vrystaat Kunstefees van 2017 omvatte meer dan 250 evenementen, die zich afspeelden binnen een tijdbestek van tien dagen: muziek, dans, toneel, gesprekken en workshops, grootschalig of kleinschalig, plus een fors braderie-achtig festijn op het terrein van de campus. Ik werd uitgenodigd omdat iemand anders had afgezegd. Toen de organisatie een Afrikaanse vriendin van me vroeg of ze nog een presentabel iemand kende, noemde ze mijn naam.

Ik had voor het laatst een grote reis gemaakt op mijn tweeëntwintigste, een die via Oostende, Luton en Reykjavik leidde naar Oakland in Californië, waar ik ongeveer twee maanden in het plaatsje Livermore doorbracht. Vandaar dat ik niet opkeek van een vliegtocht via Frankfurt en Johannesburg: vierentwintig uur onderweg. De laatste etappe, van Johannesburg naar Bloemfontein, ging per turboprop, een klein toestel dat na de grote jumbo van Lufthansa iets had van een kermisattractie. De aankomst had iets romantisch: we stapten uit en liepen onder een stralend blauwe lucht naar het luchthavengebouw. In Bloemfontein waren speciaal voor mij zeven sloten gegraven, althans, volgens Duco, mijn partner. Hij stond er dan ook op om mee te gaan. Dat bleek eigenlijk een heel goed besluit te zijn.

Een dag na aankomst had ik al mijn eerste optreden: er moest een filmpje worden gemaakt dat op YouTube werd gezet. Ik had me voorgenomen om al mijn openbare optredens in het Afrikaans te doen. De kruk waar ik op zat, was ontworpen

om je het gevoel te geven dat je er ieder moment af kon vallen. Tijdens het inleidende gesprek zag ik de ogen van de interviewster glazig worden en ik vermoedde dat ze werd overmand door de hoogte van de kruk, maar nee, het was mijn wijldlopingheid. Toen de camera's gingen draaien, hield ik daar rekening mee. Het resultaat is te zien op <https://www.youtube.com/watch?v=sn-Fo8itSIU>. Ik spreek Afrikaans met als uitgangspunt het principe dat balletdirectrice Sonia Gaskell haar dansers altijd voorhield: 'Altijd iets van maken, meisjes, ook als je valt.'

Mijn volgende optreden was in het eerbiedwaardige Nationaal Afrikaans Letterkundig Museum. Daar zou worden gesproken over *Die reis gaan inwaarts*, een studie van Cas Wepener over de kunst van het sterven in de romans van Karel Schoeman. In *Die reis gaan inwaarts* wordt met name de rol van Schoemans dominees en geestelijk raadsliden belicht. We werden naar het museum gereden door een jongeman die theologie studeerde en aan rugby deed. Mij was gevraagd om aan het gesprek deel te nemen omdat ik Schoemans magistrale drieluik *Stemme* heb vertaald, een opdracht waarvan ik behoorlijk gelukkig ben geworden. Ik had me ingeprent dat het de avond van Cas moest worden: hij had immers het boek geschreven. Tijdens de voorbereidingen gaf Duco me de tip om een lijstje van vijf punten te maken, onderwerpen waarover ik iets kon zeggen en ook echt ook iets te melden had. Toen de avond begon, vertelde ik eerst iets over de omslagfoto, waarop Schoeman staat afgebeeld met een glimlach, het soort portret waar hij eigenlijk wars van was omdat een lachende foto vrijwel altijd maskeert wat het ware karakter van de geportretteerde is. Dat die foto toch was gebruikt, bood een goede overgang naar het onderwerp 'van wie wordt het boek als de schrijver het de wereld in heeft gestuurd' en zelfs 'van wie wordt de schrijver als de schrijver is overleden?'. Bij het lezen van *Die reis gaan inwaarts* drong het tot me trouwens door hoe waardevol dit soort boeken zijn. Ze verdiepen je inzicht en vergroten je genot.

Op een gegeven moment stelde Rian Venter, de gespreksleider, me toch een vraag waarop ik niet voorbereid was. Ik begon te praten en moet antwoord hebben gegeven, maar het grappige is dat ik tot op de dag van vandaag niet weet wat de vraag was en wat ik heb gezegd. Later hoorde ik van iemand dat zoiets wel vaker gebeurt. Je vlucht 'vorentoe' en zet de verdringingsstand aan. Voor het zeer welwillende publiek zal het een moment zijn geweest om weg te dutten. Rian liet trouwens zien hoe een 'gesoute' inleider maskeert dat ook hij even is weggezakt wanneer de sprekers zwijgen. Je laat een korte stilte vallen, trekt een peinzend gezicht en zegt: 'Dat stemt tot nadenken.' Na een nieuwe korte stilte stel je de volgende vraag.

In Zuid-Afrika moet je iets meer rekening houden met het publiek dan in Nederland. Je kunt je niet zomaar alles vrijelijk aanroeren. Wat de ars moriendi betreft, de kunst van het sterven, is Schoeman zelf uiterst consequent geweest. Hij achtte zijn leven voltooid en heeft na zijn dood een wonderschone, aangrijpende *Verklaring* doen uitgaan waarin hij pleitte voor het recht op een zelfgekozen dood, een vrijwillige levensbeëindiging wanneer je voelt dat je levensweg bij het eindpunt is beland. Dit thema sloot mooi aan op Wepeners boek, maar hoewel Cas in zijn antwoorden tot drie keer toe het woord 'zelfmoord' gebruikte, ging het publiek daar niet op in. Het was voor mij als Nederlander logisch om Schoemans keuze ter sprake

te brengen en om er met het publiek over van gedachten te wisselen en iets te vertellen hoe men in Nederland tegen dit thema aankeek, maar het leek me ook iets te opdringerig om dat uit mezelf te doen.

Bij het volgende optreden, *Van die een continent na die ander*, heb ik die vrijmoedigheid wél benut. Het was een gesprek over vertalen van het Afrikaans naar het Nederlands en omgekeerd, kundig geleid door Alfred Schaffer en met als andere deelnemers Daniel Hugo, dichter en vertaler en beroemde Afrikaanse radiostem, en de schrijver Willem Anker, wiens *Buys* ik samen met Karina van Santen heb vertaald voor uitgeverij Podium. Toen Alfred me iets vroeg, negeerde ik zijn vraag en reageerde ik door een stukje papier uit mijn zak te voorschijn te halen waarop een citaat uit Etienne van Heerdens *Asbesmiddag* stond: ‘Hy moes deur die dae voor en ná Kersfees, rondom Nuwejaar en daarna met die vingerpunt elke woord van ’n buitelandse vertaling van sy sirkusroman nagaan. Alles gaan verlore, het hy in die bedompige namiddae gedink. Wat hulle daar in Europa gaan lees, is ’n afgewaterde weergave van die oorspronklike teks. Waarom moet ik my hiermee bemoei? Dis nie meer ek nie, hierdie teks sonder tekstuur en subtiliteit.’ Waarna ik me tot Willem Anker richtte met de vraag of hij hetzelfde had gedacht toen hij onze vertaling las. Het gevolg was lichte hilariteit onder het publiek, maar Willem, die ik had ingeseind, gaf een antwoord dat bij Karina en mij alle bezorgdheid wegnam: hij was uiterst tevreden en vertelde waarom. Ook dit optreden vloog voorbij.

Daarna moest ik een paar dagen wachten voordat ik mijn laatste ding kon doen. Ik had aangeboden een workshop vertalen te geven, met een bijbehorende inleiding. Er waren negen vertalingen gemaakt van een tekst van Vonne van der Meer. De vertalingen waren in het Afrikaans, wat inhield dat ik wel een sturende, maar geen beslissende stem had. Gelukkig werd ik bijgestaan door plaatselijke experts, Naòmi Morgan, docent en vertaler Frans-Afrikaans, en François Smith, schrijver en vertaler Nederlands-Afrikaans. Een van de heikele punten bij het vertalen in en uit het Afrikaans is altijd het vertalen van de tijd. Bij Van der Meer staat alles in de voltooid en onvoltooid verleden tijd, maar in het Afrikaans is dat geen optie. Je moet in de eerste zin aangeven dat iets in het verleden is gebeurd, maar daarna moet je zo snel mogelijk overspringen naar de tegenwoordige tijd, om het heel kort door de bocht te zeggen. Het was interessant te zien op welk punt dat bij de diverse vertalers gebeurde. Een ander boeiend discussiepunt werd: ‘Er was geen uitzicht. Als ze haar hoofd kantelde, was hier en daar tussen de daken door een plukje grijze hemel te zien.’ Het ‘kantelde’ was nergens letterlijk vertaald en werd ook in het Nederlands als een ‘raar’ woord gezien. Toch zag ik later bij de Afrikaanse schrijver John Miles staan ‘met kantelkop (as of sy haar slanke nek in haar slaap verlê het)’, dus een iets letterlijker vertaling in het Afrikaans moet mogelijk zijn geweest. Er kwam van alles ter tafel – in de pauze zelfs overheerlijke ‘handtertjies’ – en Naòmi vertelde waarom *Le petit prince* in het Afrikaans moet zijn *Die klein prinsie*, wat één verkleinelement meer is dan het Nederlandse *De kleine prins*. Als iedereen net zo veel van de bijeenkomst heeft opgestoken als ik, hebben we allemaal een welbestede middag gehad.

En daarmee kwam het avontuur tot een goed einde. Met een stapel boeken en een stel mooie herinneringen stapte ik weer in het vliegtuig. Het is nog steeds een klein wonder dat een spontane actie een traject heeft uitgezet waarover ik via een paar heerlijke vertalingen – André Brinks *'n Vurk in die pad*, Anna M. Louws *Kroniek van Perdepoort* en Karel Schoemans *Stemme*-drieluik – aan het andere eind van de wereld ben terechtgekomen, letterlijk en figuurlijk. Bijna honderd handtekeningen gaven mijn loopbaan een Afrikaanse wending waarvan ik nog dagelijks geniet. Ik wil daarom iedereen die zich destijds voor me heeft ingespannen uit het diepst van mijn hart bedanken voor het derde grote cadeau dat jullie actie me heeft gegeven.